

Jewish Virtual Library: "The Passover Haggadah"

The Passover Haggadah is a set form of benedictions, prayers, midrashic comments and psalms recited at the *seder* ritual on the eve of Passover.

INTRODUCTION

The *Haggadah* is based on the *seder* service prescribed by the Mishnah (Pes. 10), which had apparently been conducted in the form of a banquet. The observance of the precepts at the *seder* – the eating of the *pesah* (the paschal sacrifice), *matzah* ("unleavened bread"), and *maror* ("bitter herbs"); the drinking of *arba kosot* ("four cups of wine"); and the recital of the story of the exodus from Egypt (the narrative of the *Haggadah*) were integrated into this banquet celebration. Essentially, the *Haggadah* is an account of the Egyptian bondage, a thanksgiving to God for the redemption, and, in Temple times, a thanksgiving for the acquisition of the Land of Israel. After the destruction of the Second Temple, the latter was replaced by a prayer for the ultimate redemption.

The purpose of the *Haggadah* ("*Ve-higgadta le-vinkha*" – "And thou shalt tell thy son," Ex. 13:8), one of the central commandments of the day, is represented by the narrative itself. Not written by any particular author, or group of authors, the *Haggadah* is not a "literary composition" in the accepted sense of the term. Its narrative is a collection of excerpts from the Bible, Mishnah, and Midrash, interpolated with the ritual performances: the *Kiddush*, the benedictions recited on the performance of precepts, and for food, Grace after Meals, and the *Hallel*. Gradually, stories, psalms, and songs were added.

Many recensions of the *Haggadah*, differing from one another to a greater or lesser degree, have been preserved in various manuscripts, mostly dating from the 13th to the 15th century, and also in fragments from the Cairo *Genizah*. Some halakhic works also contain the text of, and commentaries on, the *Haggadah* (see below: Manuscripts and Editions). In keeping with its compilatory character and the varied nature of its sources, the literary or logical nexus between the different sections of the *Haggadah* is not always discernible. The quotations, derived from a multiplicity of sources, have mostly been adapted to the needs of the *seder* service.

COMPONENT PARTS

- (1) **The *Kiddush*** - It is not specific to the *seder* service but is prescribed for all the festivals.
- (2) ***Ha Laḥma Anya*** ("This is the bread of affliction") are the opening words of a declaration in Aramaic, designating the *matzah* as the bread of affliction and inviting the needy to join the meal. It ends with "This year we are here, next year may we be in the Land of Israel. This year we are slaves, next year may we be free men." There seems to be no clear connection between the three statements of the declaration. It appears to be a folk composition which was added to the *seder* liturgy after the destruction of the Temple.
- (3) ***Mah Nishtannah*** ("How is this night different"), popularly known as "the four questions," is according to the Mishnah (Pes. 10:4) apparently a formula with which the father can instruct his son. This formula passed through a number of stages till it assumed the forms which are to be found in the different recensions that are in use today.
- (4) ***Avadim Hayinu*** ("We were bondmen") is an introduction to the formal narration of the exodus from Egypt, based on the views of Samuel (Pes. 116a). Passages of unknown origin supplement the narration stressing its importance.
- (5) ***Ma'aseh be-Rabbi Eli'ezer... Amar Rabbi Elazar*** ("It is told of R. Eliezer... R. Eleazar b. Azariah said") is a story concerning the leading *tannaim*, followed by a discussion between them, whose purpose it is to emphasize the importance of the narration. While the story is preserved only in the *Haggadah*, the debate is cited in the Mishnah (Ber. 1:5) and in halakhic Midrashim (Sif. Deut. 130; Mekh., Pisha 16).

(6) The *baraita* of the **Four Sons**, also preserved in a halakhic Midrash (Mekh., Pisha 18) and in the Talmud (TJ, Pes. 10:4, 37d), but in a recension differing considerably from *Haggadot* in use today, incorporates all the biblical verses enjoining the narration of the exodus (Deut. 6:20; Ex. 12:26; 13:8; 13:14). It adapts them to four different types of "sons": the wise, the wicked, the simple, and the disinterested, who should be instructed according to the *halakhah* "that according to the understanding of the son the father instructs him" (Pes. 10:4).

(7) *Yakhol me-Rosh Hodesh* ("It might be thought that [this exposition should begin] from the New Moon [of Nisan]") is a tannaitic commentary on Exodus 13:8 (Mekh., Pisha 17), adducing exegetical proof that the narration of the exodus story is obligatory on the eve of Passover.

(8) *Mi-Tephillah Ovedei Avodah Zarah Hayu Avoteinu* ("In the beginning, our fathers worshiped idols") is an introduction to the narration of the exodus story based on Rav as opposed to Samuel's view (see above *Avadim Hayinu*).

(9) A tannaitic Midrash on *Arami oved avi* (Deut. 26:5–8) – "An Aramean would have destroyed my father" (usually rendered: "A wandering Aramean was my father") which, according to the Mishnah (Pes. 10:4), everyone is obliged "to expound." This commentary, also preserved in the Midrashim based on the *Sifrei* (Sif. Deut. 26:5 (301), especially Mid. Lek. Tov, and Mid. Hag., ad loc.), is a haphazard selection of aggadic interpretations. In the *seder* ritual, it is prefaced with "Blessed be He who observes His promise... Go and learn what Laban the Aramean sought...", a passage not found in the Midrashim and apparently composed in the post-talmudic period.

(10) Commentaries of the *tannaim* on the **miracle of the plagues and the division of the Red Sea** during the exodus from Egypt are recited. In most Jewish communities these have been seen as a continuation of the preceding Midrash; their source is the *Mekhilta* (*Va-Yehi be-Shallah* 6).

(11) *Kammah Ma'alot Tovot la-Makom Aleinu* ("How many goodly favors has the Almighty bestowed upon us") is a poem in two versions which is preserved only in the Passover *Haggadah*. The poem was composed during the Second Temple period and seems to have no direct connection with the *seder* service.

(12) The **Mishnah of Rabban Gamaliel**. It explains the significance of the Passover sacrifice, the unleavened bread, and the bitter herbs. Taken from the Mishnah (Pes. 10:5), it was reworded (in a question-and-answer form) during the post-talmudic period.

(13) *Be-Khol Dor va-Dor* ("In every single generation") is a passage from the Mishnah (Pes. 10:5), or from an expanded Mishnah (*baraita*), which had been supplemented by a statement of Rava (Pes. 116b).

(14) The **first two chapters of Hallel** are recited, as prescribed in the Mishnah following Bet Hillel (Pes. 10:6).

(15) The **benediction for redemption** "Who redeemed us" is based on the ruling of R. Tarfon and R. Akiva in the Mishnah. After observing the commandments to eat unleavened bread and bitter herbs, the meal is eaten, followed by Grace after Meals. (According to the opinion of scholars such as Elbogen, Ginzberg, and Finkelstein, etc. it is obvious from the text of the *Mah Nishtannah* that at some stage in the development of the *seder* service this part of the ritual followed rather than preceded the meal.) The company then continues with the second part of the *Haggadah*.

(16) *Shefokh Hamatkha* ("Pour out Thy wrath") is a collection of verses whose theme is a supplication for vengeance on the nations that have oppressed Israel. The custom to recite these verses is attested since medieval times; their number and order differ according to the various rites.

(17) The **last part of the Hallel** is recited, as specified in the Mishnah (Pes. 10:7).

(18) *Yehallelukha Adonai Eloheinu al Kol Ma'asekha* ("All Thy works shall praise Thee") is a benediction of praise (*Birkat ha-Shir*) in accordance with R. Judah's view (Pes. 118a).

(19) The **Great Hallel** (Ps. 136). Its recital became obligatory at a later date. (It is based on the *baraita* of R. Tarfon (*ibid.*).)

(20) *Nishmat Kol Hai* ("The breath of all that lives"), another version of the *Birkat ha-Shir* ("Benediction over the Song") is recited, in accordance with the view of R. Johanan (*ibid.*).

RITUAL ACTS

The text of the *Haggadah* is also divided according to the prescribed ritualistic acts of the *seder* service... This Passover *Haggadah* and *seder* ritual follows the practice of the Pumbedita and Sura academies of Babylonia and was adopted by all the Jewish communities in the Diaspora. It completely superseded the ancient Palestinian recension which differed from it in certain respects (such as the omission of sections 4–7 listed above).

TEXTUAL ELABORATIONS

A tendency, however, existed to elaborate on the text of the *Haggadah* with midrashic and poetic sections. These additions are neither obligatory nor universally accepted: e.g., the tannaitic exposition *Ani Adonai ve-lo Aher* ("I the Lord and no other"; *Maḥzor Vitry*, 293) and an interpretation of *ve-natan lanu et mamonom* ("and gave us their substance"; the *siddur* of Saadiah Gaon, 143), the latter is derived from the *Mekhilta de-R. Simeon b. Yohai*, and was adapted to the *seder* ritual. Similarly, certain benedictions were expanded through the interpolation of *piyyutim* (e.g., in the *siddur* of Saadiah Gaon, 144). Among Oriental communities it is customary to recite in the first part of the *seder* service the hymn "And ye shall say: This is the offering of the Passover." In later times, hymns and roundelays were gradually incorporated into the *Haggadah*, and sung at the end of the *seder*: *Az Rov Nissim* ("Of old, Thou didst Perform most Miracles at Night"; from a *kerovah* by Yannai); *Omeḥ Gevurotekha* ("The Strength of Thy Might"; from a *kerovah* by R. Eleazar Kallir); *Ki Lo Na'eh* ("For to Him Is it Becoming"; by an anonymous *paytan*); and *Hasal Seder Pesah* ("Accomplished is the Order of the Passover"; from a *kerovah* by R. Joseph Tov Elem Bonfils). Other hymns introduced are just folk songs composed for the entertainment of children, e.g., *Addir Hu* ("Strong is He"); *Eḥad Mi Yode'a* ("Who Knows One?"); *Had Gadya* ("One Only Kid"). In other communities different *piyyutim* have been adopted: e.g., "On Passover in Egypt my Captives went forth Free"; "From the House of Iniquity, Seat of my Strifes" or "Home of my Medanite [captors]" (both are in the *Maḥzor Carpentras*); or "Who Wrought Wonders in Egypt" (*Maḥzor Romania*, Constantinople, 1510). In northern France it was customary to sing at the end of the *seder* "The Lovers Sing with Ringing Voice" (*Maḥzor Vitry*, 298).

Some things to think about as you go through the Haggadah...

- Which lessons are emphasized in the Seder? In which parts?
- מה סדר שבסדר? Is there any logical order to the seder, despite the contention that the components of the seder came together organically at different points in time?

Sources of the Haggadah

(1) הָא לַחֲמָא עֲנִיא דִּי אָכְלוּ אַבְהֶתְנָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם. כָּל דְּכָפִין יִיתִי וְיִיכַל, כָּל דְּצָרִיךְ יִיתִי וְיִפְסַח. הִשְׁתָּא הָכָא, לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דִּישְׂרָאֵל. הִשְׁתָּא עַבְדִּי, לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּנִי חוֹרִין.

רמב"ם ה' חמץ ומצה נוסח ההגדה

נוסח ההגדה שנהגו בה ישראל בזמן הגלות כך הוא:

מתחיל על כוס שני ואומר

בבהילו יצאנו ממצרים הא לחמא עניא דאכלו אבהתנא בארעא דמצרים. כל דכפין ייתי וייכול כל דצריך לפסח ייתי ויפסח. שתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל, שתא הכא עבדי לשתא דאתיא בני חורי.

- What differences do you notice between our text of עניא and that of the Rambam? Are there any that are significant?
- Why would it be important to emphasize the speed with which the Israelites left Egypt at this point of the seder?

(2) מַה נִּשְׁתַּנָּה הַלֵּילָה הַזֶּה מִכָּל הַלֵּילוֹת?

שֶׁבֶכֶל הַלֵּילוֹת אֲנוּ אוֹכְלִין חֲמֵץ וּמִצָּה, הַלֵּילָה הַזֶּה - כָּלוּ מִצָּה!

שֶׁבֶכֶל הַלֵּילוֹת אֲנוּ אוֹכְלִין שָׂאֵר יִרְקוֹת, - הַלֵּילָה הַזֶּה מְרוֹר!

שֶׁבֶכֶל הַלֵּילוֹת אֵין אֲנוּ מְטַבִּילִין אֶפִּילוּ פֶּעַם אַחַת, - הַלֵּילָה הַזֶּה שְׁתֵּי פְעָמִים!

שֶׁבֶכֶל הַלֵּילוֹת אֲנוּ אוֹכְלִין בֵּין יוֹשְׁבֵין וּבֵין מְסֻבִּין, - הַלֵּילָה הַזֶּה כָּלְנוּ מְסֻבִּין!

משנה פסחים פרק י משנה ד

מזגו לו כוס שני וכאן הבן שואל אביו ואם אין דעת בבן אביו מלמדו מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה הלילה הזה כולו מצה שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות הלילה הזה מרור שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל הלילה הזה כולו צלי שבכל הלילות אנו מטבילין פעם אחת הלילה הזה שתי פעמים

ולפי דעתו של בן אביו מלמדו מתחיל בגנות ומסיים בשבח ודורש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה כולה:

רמב"ם ה' חמץ ומצה פרק ט הלכה ב-ג

מתחיל ומברך בורא פרי האדמה ולוקח ירק ומטבל אותו בחרוסת ואוכל כזית הוא וכל המסובין עמו כל אחד ואחד אין אוכל פחות מכזית, ואחר כך עוקרין השולחן מלפני קורא ההגדה לבדו, ומוזגין הכוס השני וכאן הבן שואל, ואומר הקורא מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת והלילה הזה שתי פעמים, שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה והלילה הזה כולו מצה, שבכל הלילות אנו אוכלין בשר צלי שלוק ומבושל והלילה הזה כולו צלי, שבכל הלילות אנו אוכלין שאר ירקות והלילה הזה מרורים, שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין בין מסובין והלילה הזה כולנו מסובין. בזמן הזה אינו אומר והלילה הזה כולו צלי שאין לנו קרבן, ומתחיל בגנות וקורא עד שגומר דרש פרשת ארמי אובד אבי כולה.

רמב"ם ה' חמץ ומצה נוסח ההגדה

מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות, שבכל הלילות אין אנו מטבילין אפילו פעם אחת והלילה הזה שתי פעמים, שבכל הלילות אנו אוכלים חמץ ומצה והלילה הזה כולו מצה, שבכל הלילות אנו אוכלים שאר ירקות והלילה הזה מרור, שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין בין מסובין והלילה הזה כולנו מסובין.

- The Rambam has a different order and נוסח of מה נשתנה from the one in the standard הגדה. Why?

- Are there differences between his נוסח ההגדה and the version found in the הלכות of the Mishneh Torah? Why?

(3) עֲבָדִים הָיִינוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם, וַיּוֹצִיאֵנוּ יי אֱלֹהֵינוּ מִשָּׁם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֵרוּעַ נְטוּיָה. וְאִלּוּ לֹא הוֹצִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם, הָרִי אֲנוּ וּבָנֵינוּ וּבְנֵי בָנֵינוּ מִשְׁעָבָדִים הָיִינוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם. וְאִפְּלוּ כָּלנוּ חֲכָמִים, כָּלנוּ נְבוֹנִים, כָּלנוּ זָקְנִים, כָּלנוּ יוֹדְעִים אֶת הַתּוֹרָה, מִצְוָה עָלֵינוּ לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם. וְכָל הַמְרָבָה לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם הָרִי זֶה מְשֻׁבָּח.

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף קטז.

מתחיל בגנות ומסיים בשבח מאי בגנות? רב אמר: מתחלה עובדי עבודת גלולים היו אבותינו. [ושמואל] אמר: עבדים היינו. אמר ליה רב נחמן לדרו עבדיה: עבדא דמפיק ליה מריה לחירות ויהיב ליה כספא ודהבא, מאי בעי למימר ליה? אמר ליה: בעי לאודויי ולשובחי. אמר ליה: פִּטְרַתְּ מְלוּמָר מֵה נִשְׁתַּנָּה פֶּתַח וְאִמַּר עֲבָדִים הָיִינוּ.

- How does the story of Rav Nachman and his servant relate to the debate about how to start the Haggadah?
- What does Rav Nachman mean when he says “פִּטְרַתְּ מְלוּמָר מֵה נִשְׁתַּנָּה”?

מכילתא דר' שמעון בר יוחאי פרק יג

(ח) והגדת[לבנך אף על פי שלא (י)שאלך אין לי אלא בזמן שיש לו בן בינו ל[בין] עצמו ובינו לבין אחרים מנין ת"ל והגדת לבנך בעבור זה עשה יי לי - כל זמן שגופו של פסח קיים עשה יי לי. יכול עד שנצטרפה זכות כולן אילו כן לא היו כד"י בדבר ת"ל בעבור זה מלמד שכל אחד מיש' היה כדי שיעשו נסין על ידיו.

רמב"ם הל' חמץ ומצה נוסח ההגדה

עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' אלהינו משם ביד חזקה ובזרוע נטויה, ואילו לא הוציא הקדוש ברוך הוא את אבותינו ממצרים עדיין אנו ובנינו ובני בנינו משועבדים היינו לפרעה במצרים, ואפילו כולנו חכמים כולנו נבונים כולנו זקנים כולנו יודעים את התורה מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים, וכל המאריך ביציאת מצרים הרי זה משובח.

- What might be a difference between our text of “כל המרבה בסיפור יציאת מצרים” and the Rambam’s version of “כל המאריך ביציאת מצרים”?

(4) מַעֲשֵׂה בְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן עֲזַרְיָה וְרַבִּי עֲקִיבָא וְרַבִּי טַרְפוֹן שֶׁהָיוּ מְסֻבִּין בְּבֵנֵי בְּרַק, וְהָיוּ מְסַפְּרִים בִּיצִיאַת מִצְרַיִם כָּל אוֹתוֹ הַלַּיְלָה עַד שֶׁבָּאוּ תַלְמִידֵיהֶם וְאָמְרוּ לָהֶם: רַבּוֹתֵינוּ, הֲגִיעַ זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל שַׁחֲרִית.

תוספתא מסכת פסחים (ליברמן) פרק י הלכה יב

מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו מסובין בבית ביתוס בן זונין בלוד והיו עסוקין בהלכות הפסח כל הלילה עד קרות הגבר הגביוהו מפניהן ונועדו והלכו להן לבית המדרש

רמב"ם הל' חמץ ומצה נוסח ההגדה

מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבה ורבי טרפון שהיו מסובין בבני ברק והיו מספרין ביציאת מצרים כל אותו הלילה עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם רבותינו הגיע זמן קרית שמע של שחרית.

- What major differences exist between the story of Rabban Gamliel and that of Rabbi Akiva and company?
- Why would Rabban Gamliel have been separated from the others at that point (think about a famous debate in ברכות about whether Maariv is a חובה or רשות)?

(5) אָמַר רַבִּי אֱלֶעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה: הָרִי אֲנִי כֶּבֶן שִׁבְעִים שָׁנָה, וְלֹא זָכִיתִי שֶׁתֹּאמַר יְצִיאַת מִצְרַיִם בְּלֵילֹת עַד שְׁדִרְשָׁה בֶּן זֹמָא: שְׁנֵאמַר, לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ, יְמֵי חַיֶּיךָ - הַיָּמִים, כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ - הַלֵּילֹת. וְחֻכְמִים אוֹמְרִים: יְמֵי חַיֶּיךָ - הָעוֹלָם הַזֶּה, כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ - לְהַבִּיא לִיְמוֹת הַמָּשִׁיחַ.

משנה ברכות פרק א משנה ה

מזכירין יציאת מצרים בלילות אמר ר' אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא שנאמר (דברים טז) למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות וחכ"א ימי חייך העולם הזה כל ימי חייך להביא לימות המשיח:

ספרי דברים פרשת ראה פסקא קל

למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים, זו היא שאמר רבי אלעזר בן עזריה הריני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא שנאמר למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך, ימי חייך הימים, כל ימי חייך הלילות. וחכמים אומרים ימי חייך העולם הזה, כל ימי חייך להביא את ימות המשיח.

מכילתא דבי רבי ישמעאל בא-מסכתא דפסחא פרשה טז

ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים וגו' אין לי אלא שמזכירים יציאת מצרים בימים בלילות מנין שנאמר למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך (דברים טז:ג) ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות כדברי בן זומא וחכמים אומרים ימי חייך בעולם הזה כל ימי חייך להביא לימות המשיח: אמר להם בן זומא עתידים ישראל שלא להזכור /להזכיר/ יציאת מצרים לעתיד לבוא שנאמר לכן הנה ימים באים נאם יי' ולא יאמר עוד חי יי' אשר העלה את בני ישראל ממצרים כי אם חי יי' אשר העלה את ישראל מארץ צפון (ירמיה טז:יד-טו) ר' נתן אומר אשר העלה ואשר הביא מגיד שמזכירים יציאת מצרים לעתיד לבוא

תוספתא מסכת ברכות (ליברמן) פרק א

הלכה י'

מזכירין יציאת מצרים בלילות אמ' ר' לעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שאשמע שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא שנ' למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות וחכמים או' ימי חייך העולם הזה כל ימי חייך להביא לימות המשיח אמ' להם בן זומא וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח והלא כבר נאמ' לכן הנה ימים [באים] נאם ה' ולא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפון אמרו לו לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה אלא שתהא יציאת מצרים מוסף על מלכיות מלכיות עיקר ויציאת מצרים טפילה כיוצא בו לא יקרא עוד שמך יעקב כי אם ישראל וגו' לא שיעקר שם יעקב ממנו אלא שיהא יעקב מוסף על ישראל ישראל עיקר ויעקב טפילה

רמב"ם הל' חמץ ומצה נוסח ההגדה

אמר להם רבי אלעזר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא, שנאמר +דברים טז+ למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך, ימי חייך הימים, כל ימי חייך הלילות, וחכמים אומרים ימי חייך העולם הזה, כל ימי חייך להביא את ימות המשיח.

- How do the Mekhilta and the Tosefta portray the debate between Ben Zoma and the Chachamim? Is it about the pasuk or a philosophical question about מצרים?
- Why would we discuss this debate at the seder?

(6) בְּרוּךְ הַמָּקוֹם, בְּרוּךְ הוּא. בְּרוּךְ שֶׁנִּתְּן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל, בְּרוּךְ הוּא.
כְּנֶגֶד אַרְבַּעַה בְּנִים דְּבִרָה תּוֹרָה. אֶחָד חָכֵם, וְאֶחָד רָשָׁע, וְאֶחָד תָּם, וְאֶחָד שָׂאִינוּ יוֹדֵעַ לְשֹׁאֹל.
חָכֵם מָה הוּא אוֹמֵר? מַה הָעֵדוּת וְהַחֲקִים וְהַמְשַׁפְּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יי אֱלֹהֵינוּ אֲתָכֶם? וְאֵיךְ אֵתָּה אָמַר לוֹ
כְּהִלְכוֹת הַפֶּסַח: אֵין מִפְּטִירִין אַחֵר הַפֶּסַח אֲפִיקוֹמָן.
רָשָׁע מָה הוּא אוֹמֵר? מַה הָעֵבֶדָה הַזֹּאת לָכֶם? לָכֶם - וְלֹא לוֹ. וְלִפִּי שֶׁהוֹצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַכָּלָל כִּפְר
בְּעֵקֶר. וְאֵיךְ אֵתָּה הִקְהָה אֶת שְׁנֵי וְאָמַר לוֹ: בְּעֵבֹר זֶה עָשָׂה יי לִי בְּצִאתִי מִמִּצְרַיִם. לִי - וְלֹא לוֹ. אִילוּ הָיָה
שֵׁם, לֹא הָיָה נִגְאָל.
תָּם מָה הוּא אוֹמֵר? מַה זֹּאת? וְאָמַרְתָּ אֵלָיו: בְּחֻזֶּק יָד הוֹצִיאָנוּ יי מִמִּצְרַיִם, מִבֵּית עֲבָדִים.
וְשָׂאִינוּ יוֹדֵעַ לְשֹׁאֹל - אֶת פֶּתַח לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר, בְּעֵבֹר זֶה עָשָׂה יי לִי בְּצִאתִי
מִמִּצְרַיִם.
יָכוֹל מֵרָאשׁ חֹדֶשׁ, תִּלְמֹד לֹמֵר בַּיּוֹם הַהוּא, אִי בַיּוֹם הַהוּא יָכוֹל מִבְּעוֹד יוֹם, תִּלְמֹד לֹמֵר בְּעֵבֹר זֶה -
בְּעֵבֹר זֶה לֹא אָמַרְתִּי אֶלָּא בְּשָׁעָה שִׁישׁ מִצָּה וּמְרוֹר מִנְחִים לְפָנֶיךָ.

מכילתא דבי רבי ישמעאל בא-מסכתא דפסחא פרשה יז
והגדת לבנך. שומע אני מראש חדש ת"ל ביום ההוא אי ביום ההוא יכול מבעוד יום ת"ל בעבור זה בשעה
שיש מצה ומרור מונחים לפניך על שולחןך:
בעבור זה עשה ה' לי למה נאמר לפי שהוא אומר מה העבודה הזאת לכם אלא זה בן רשע הוא שהוציא את
עצמו מן הכלל ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל אף אתה הוציאהו מן הכלל בעבור זה עשה יי לי בצאתי
ממצרים לי ולא לך ולפי שהוצאת את עצמך מן הכלל אלו היית שם לא היית נגאל.

מכילתא דבי רבי ישמעאל בא-מסכתא דפסחא פרשה יח
מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אותנו (דברים ו כ) נמצאת אומר ארבעה בנים הם אחד חכם
ואחד רשע ואחד תם ואחד שאינו יודע לשאול. חכם מה הוא אומר מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה
ה' אלהינו אותנו אף אתה פתח לו בהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. רשע מה הוא אומר מה
העבודה הזאת לכם לך ולא לו ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל וכפר בעיקר אף אתה הקהה את שניו ואמר
לו בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים (שמות יג ח) לי ולא לך אלו היית שם לא היית נגאל. תם מה הוא
אומר מה זאת ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים. ושאינו יודע לשאול את פתח לו שנא'
והגדת לבנך ביום ההוא וגו'. ד"א מה העדות והחקים ר' אליעזר אומר מנין אתה אומר שאם היתה חבורה
של חכמים או של תלמידים שצריכים לעסוק בהלכות פסח עד חצות לכך נאמר מה העדות וגו'.

פסיקתא זוטרא (לקח טוב) שמות פרשת בא-בשלח פרק יג סימן ח
והגדת לבנך. יכול מראש חודש, יתחיל האב להגיד לבנו הלכות הפסח, ת"ל ביום ההוא, אי ביום ההוא יכול
מבעוד יום, ת"ל בעבור זה, בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך: וצריך ליטול בידו מצה ולומר מצה זו שאנו
אוכלים על שום מה כו', וכן מרור יטלנו בידו ויאמר מרור זה שאנו אוכלים על שום מה, על שם שמררו, אבל
בבשר אסור ליגע ולומר פסח זה, שאין אנו אוכלין פסח בחוצה לארץ, ואסור לאדם לומר כבש זה יהיה לפסח,
אלא יאמר כבש זה יהיה לנו לאכילה: בעבור זה עשה ה' לי. כנגד ארבעה בנים דברה תורה, אחד חכם, ואחד
רשע, ואחד תם, ואחד שאינו יודע לשאול: לכל אחד ואחד נתנה תורה דרך להשיב כפי ענינו, שהרי העולם
נברא בארבע מדות של בני אדם, אחד רשע, ואחד חכם, ואחד תם, ואחד שאינו יודע לשאול, וכל אחד ואחד
נדרש בענינו, רשע מה הוא אומר, מה העבודה הזאת לכם, כלומר לכם ולא לו, ולפי שהוציא את עצמו מן
הכלל שלא אמר לנו אלא לכם, בידוע שכפר בעיקר, לכך נאמר בעבור זה עשה ה' לי, כלומר לי ולא לו שאלו
היה שם לא היה נגאל, אלא היה מת בשלשת ימי אפלה:

שכל טוב (בובר) שמות פרשת בא-בשלח פרק יג סימן ח

והגדת לבנך. זהו שאינו יודע לשאול, שהרי כנגד ארבעה בנים דברה תורה, ולכל אחד ואחד נתנה תורה דרך להשיב לפי עניינו, שהרי העולם נברא בארבע מידות של בני אדם, אחד חכם, ואחד רשע, ואחד תם, ואחד שאינו יודע לשאול: והגדת לבנך. שומעני יתחיל מראש חודש להגיד לו הלכות הפסח, ת"ל ביום ההוא, אי ביום ההוא שומעני יתחיל מבעוד יום, ת"ל בעבור זה בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך על שלחן הגביהם ואמור לו בעבור זה: עשה ה' לי. למה נאמר, לפי שהוא אומר בבן רשע מה העבודה הזאת לכם, ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל שלא אמר לנו בידוע שכפר בעיקר, אף אתה הוציאהו מן הכלל, ואומר לו בעבור זה עשה ה' לי ולא לך שאילו הייתה לשם לא הייתה נגאל, פי' אלא כבר היית מת בשלשת ימי אפילה:

תלמוד ירושלמי (וילנא) פסחים פרק י ה' ד

תני ר' חייא כנגד ארבעה בנים דיברה תורה בן חכם בן רשע בן טיפש בן שאינו יודע לשאול. בן חכם מהו אומר [דברים ו כ] מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה יי' אלהינו אותנו אף אתה אמור לו [שמות יג יד] בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים. בן רשע מהו אומר [שם יב כו] מה העבודה הזאת לכם מה הטורח הזה שאתם מטריחין עלינו בכל שנה ושנה מכיון שהוציא את עצמו מן הכלל אף אתה אמור לו [שם יג ח] בעבור זה עשה ה' לי עשה לאותו האיש לא עשה. אילו היה אותו האיש במצרים לא היה ראוי להגאל משם לעולם. טיפש מה אומר [שמות יג יד] מה זאת אף את למדו הלכות הפסח שאין מפטירין אחר הפסח אפיקומן שלא יהא עומד מחבורה זו ונכנס לחבורה אחרת. בן שאינו יודע לשאול את פתח לו תחילה א"ר יוסה מתניתא אמרה כן אם אין דעת בבן אביו מלמדו:

רמב"ם ה' חמץ ומצה נוסח ההגדה

ברוך המקום שנתן תורה לישראל עמו, ברוך הוא, כנגד ארבעה בנים דברה תורה, אחד חכם, ואחד רשע, ואחד תם, ואחד שאינו יודע לשאל. חכם מה הוא אומר: +דברים ו'+ מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם, אף אתה אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. רשע מה הוא אומר: +שמות י'+ מה העבודה הזאת לכם, לכם ולא לו, ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר, אף אתה הקהה את שניו ואמור לו +שמות יג'+ בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים, לי ולא לו, ואילו היה שם לא היה נגאל. תם מה הוא אומר: +שמות יג'+ מה זאת, ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים. ושאינו יודע לשאל את פתח לו, שנאמר +שמות יג'+ והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים, והגדת לבנך יכול מראש חדש, תלמוד לומר ביום ההוא, אי ביום ההוא יכול מבעוד יום, תלמוד לומר בעבור זה, לא אמרתי אלא בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך.

- Do all of the sources agree about what answer to give the sons?
- Why are the discussions of what date to start Sippur Yetziat Mitzrayim and the discussion of the four sons connected to each other?
- Why does the Haggadah switch the order of “Yachol Merosh Chodesh” and of the four sons given in many of the Midrashim?
- Why does Rambam omit the paragraph of “Yachol Merosh Chodesh”?

(7) מִתְחִלָּה עֹבְדֵי עֲבֹדָה זָרָה הָיוּ אֲבוֹתֵינוּ, וְעַכְשָׁיו קָרְבָנוּ הַמָּקוֹם לְעִבְדָתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמֶר יְהוָשֻׁעַ אֶל כָּל הָעָם, כֹּה אָמַר יי' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל: בְּעֶבֶר הִנֵּה יֹשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם, תֵּרַח אָבִי אֲבִרָהָם וְאַבִּי נֹחַר, וַיַּעֲבֹדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים. וְאַקְחָ אֶת אֲבִיכֶם אֶת אֲבִרָהָם מֵעֶבֶר הִנֵּה וְאוֹלָךְ אוֹתוֹ בְּכָל אֶרֶץ כְּנָעַן, וְאַרְבֶּה אֶת זֶרְעוֹ וְאֶתְּן לוֹ אֶת יִצְחָק, וְאֶתְּן לְיִצְחָק אֶת יַעֲקֹב וְאֶת עֵשָׂו. וְאֶתְּן לְעֵשָׂו אֶת הָר שֶׁעִיר לְרִשְׁתָּ אוֹתוֹ, וַיַּעֲקֹב וּבָנָיו יָרְדוּ מִצְרָיִם.

רמב"ם ה' חמץ ומצה נוסח ההגדה

מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו ועכשיו קרבנו המקום ב"ה לעבודתו, שנאמר +יהושע כ"ד+ ויאמר יהושע אל כל העם כה אמר ה' אלהי ישראל בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ועבדו אלהים אחרים, ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען וארבה את זרעו ואתן לו את יצחק ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו ואתן לעשו את הר שער לרשת אותו ויעקב ובניו ירדו מצרים.

- Why does the Haggadah use pesukim from Yehoshua as a proof text, instead of the pesukim that actually tell us of these events?
- Is there a reason that the quotation from Yehoshua ends where it does, instead of going on to include its description of the slavery and Exodus?

(8) בְּרוּךְ שׁוֹמֵר הַבְּטָחָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל, בְּרוּךְ הוּא. שֶׁהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא חָשַׁב אֶת הַקֶּץ, לַעֲשׂוֹת כְּמֵה שֶׁאָמַר לְאַבְרָהָם אֲבִינוּ בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם, יָדַע תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זֶרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם, וְעִבְדוּם וְעָנּוּ אוֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי וְאַחֲרָי כֵּן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל.

רמב"ם הל' חמץ ומצה נוסח ההגדה

ברוך שומר הבטחתו לישראל עמו, ברוך הוא, שהקדוש ברוך הוא מחשב את הקץ לעשות כמו שאמר לאברהם אבינו בין הבתרים, שנאמר +בראשית ט"ו+ ויאמר לאברם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול.

(9) וְהִיא שְׁעֵמֶדָה לְאַבּוֹתֵינוּ וְלָנוּ! שְׁלֹא אֶחָד בְּלִבָּד עֵמֵד עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ, אֲלֵא שְׁבָכַל דּוֹר וְדוֹר עוֹמְדִים עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ, וְהַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְצִילֵנוּ מִיָּדָם.

רמב"ם הל' חמץ ומצה נוסח ההגדה

היא שעמדה לאבותינו ולנו, שלא אחד בלבד עמד עלינו אלא בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם.

- Can you think of a connection between the texts in sections (8) and (9)?

(10) צֵא וְלִמַּד מֵהַ בִּקֵּשׁ לִבְנֵי הָאֶרֶץ לַעֲשׂוֹת לַיעֲקֹב אֲבִינוּ. שֶׁפָּרַעַה לֹא גָזַר אֲלֵא עַל הַזְּכָרִים וְלִבְנֵי בִקֵּשׁ לַעֲקוֹר אֶת הַכֹּל, שֶׁנֶּאֱמַר: אֶרְמִי אֲבִד אֲבִי, וַיֵּרֶד מִצְרִימָה וַיִּגַּר שָׁם בְּמִתִּי מָעֻט, וַיְהִי שָׁם לַגּוֹי גָּדוֹל, עַצוֹם וָרֹב.

וַיֵּרֶד מִצְרִימָה - אָנוֹס עַל פִּי הַדְּבוּר.

וַיִּגַּר שָׁם - מִלֵּמַד שְׁלֹא יֵרֵד יַעֲקֹב אֲבִינוּ לַהֲשִׁתַּקֵּעַ בְּמִצְרַיִם אֲלֵא לְגוֹר שָׁם, שֶׁנֶּאֱמַר: וַיֹּאמְרוּ אֵל פְּרַעְה, לְגוֹר בְּאֶרֶץ בְּאֵנוּ, כִּי אֵין מְרַעָה לְצֹאן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ, כִּי כָבֵד הָרַעַב בְּאֶרֶץ כְּנַעַן. וְעַתָּה יֵשְׁבוּ נָא עִבְדֶיךָ בְּאֶרֶץ גִּשְׁן.

בְּמִתִּי מָעֻט - כְּמֵה שֶׁנֶּאֱמַר: בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבוֹתֶיךָ מִצְרִימָה, וְעַתָּה שְׁמֶךָ יי אֱלֹהֶיךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב.

וַיְהִי שָׁם לַגּוֹי - מִלֵּמַד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְצִינִים שָׁם.

גָּדוֹל, עַצוֹם - כְּמֵה שֶׁנֶּאֱמַר: וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצֻמוּ בְּמֶאֱדָה מְאֹד, וְתִמְלֵא הָאֶרֶץ אֹתָם. וְרֹב - כְּמֵה שֶׁנֶּאֱמַר: רַבְּבָה כְּצֶמַח הַשָּׂדֶה נִתְתִּיךָ, וְתִרְבִּי וְתִגְדְּלִי וְתִבְאִי בַעֲדֵי עֲדִיִּים, שְׂדִים נִכְנוּ וְשִׁעְרֶךָ צִמַּח, וְאֶת עֵרֶם וְעִרְיָה. וְאֶעֱבֹר עָלֶיךָ וְאֶרְאֶךָ מִתְּבוֹסֶסֶת בְּדַמִּיךָ, וְאֶמַּר לְךָ בְּדַמִּיךָ חִי, וְאֶמַּר לְךָ בְּדַמִּיךָ חִי.

מדרש תנאים לדברים פרק כו

ארמי אבד אבי לבן הארמי בקש לאבד את אבא מלמד שלא הלך אבינו יעקב לארם אלא על מנת לאבד מן העולם ומעלה על לבן הארמי כאילו אבדו: וירד מצרימה שמא תאמר שירד ליטול כתר מלכות ת"ל ויגר שם

יכול באכלוסין הרבה ת"ל במתי מעט כמה שנ' (י כב) בשבעים נפש יר' אב' מצרימה: ויהי שם לגוי מלמד שהיו ישראל מצוינין שם: גדול ועצום ורב כמה שנ' (שמות א ז) ובני ישראל פרו וישרצו וירבו:

ספרי דברים פרשת כי תבוא פסקא שא

ואמרת לפני ה' אלהיך ארמי אובד אבי, מלמד שלא ירד אבינו יעקב לארם אלא על מנת לאבד ומעלה על לבן הארמי כאילו איבדו. וירד מצרימה, מלמד שלא ירד להשתקע אלא לגור שם, שמא תאמר שירד ליטול כתר מלכות תלמוד לומר ויגר שם, יכול באוכלוסים הרבה תלמוד לומר במתי מעט כענין שנאמר (דברים י כב) בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה. ויהי שם לגוי גדול, מלמד שהיו ישראל מצוינים שם.

פסיקתא זוטרא (לקח טוב) דברים פשרת תבא

ארמי אובד אבי. העלה הכתוב על לבן הארמי כאילו הוא האבדו ליעקב אבינו מלמד שביקש לעשות ולא עשה. וכן הוא אומר (בראשית לא) לולי אלהי אבי אברהם ופחד יצחק היה לי כי עתה ריקם שלחתי את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים וגומר. וירד מצרימה. אנוס על כרחו ע"פ הדבור שנאמר לאברהם אבינו [דף מו עמוד א] (בראשית טו) כי גר יהיה זרעך בארץ. ויגר שם. מלמד שלא ירד יעקב להשתקע אלא לגור שנאמר (שם מז) ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך כי כבד הרעב בארץ כנען וגו'. במתי מעט. כענין שנא' (דברים י) בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה. ויהי שם לגוי. מלמד שהיו ישראל מצוינים שם. פירוש שהיו נכתבין בפלטין של יוסף להטריפם לחם לפי הטף שנאמר (בראשית מז) ויכלכל יוסף את אחיו ואת כל בית אביו וגו' וכיון שהתחילו להיות פרים ורבים במאד מאד פסקו מהם המזונות והתחילו להתחכם בהם שנאמר (שמות א) ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד. דבר אחר ויהי שם לגוי. מלמד שהיו ישראל מצוינים שם. שהיה מלבושם ומאכלם ולשונם משונים מן המצריים. מסומנין היו וידועין שהם גוי לבדם חלוק מן המצריים:

ילקוט שמעוני תורה פרשת כי תבוא

ואמרת לפני ה' אלהיך ארמי אובד אבי [כו, ה], מלמד שלא ירד יעקב לארם אלא (לאבדם) [להאבד] ומעלה על לבן הארמי כאילו אבדו, וירד מצרימה מלמד שלא ירד [להשתקע] אלא לגור שם, שמא תאמר ירד ליטול כתר מלכות, תלמוד לומר ויגר שם, יכול באוכלוסים הרבה, ת"ל במתי מעט כמה שנאמר בשבעים נפש וגו', ויהי שם לגוי מלמד שהיו ישראל מצוינין שם לגוי,

פתרון תורה פרשת והיה כי תבוא

ארמי אובד, לארם ירד אבי וכבר היה אביך שם, משבא משם וירד מצרימה גולה ומטורף.

רמב"ם הל' חמץ ומצה נוסח ההגדה

צא ולמד מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו, שפרעה הרשע לא גזר אלא על הזכרים ולבן בקש לעקור את הכל, שנאמר +דברים כ"ו+ ארמי אובד אבי וירד מצרימה ויגר שם, מלמד שלא ירד להשתקע אלא לגור שם שנאמר +בראשית מ"ז+ ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך כי כבד הרעב בארץ כנען ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גשן. במתי מעט, כמו שנאמר +דברים י'+ בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה ועתה שמך ה' אלהיך ככוכבי השמים לרוב. ויהי שם לגוי, מלמד שהיו ישראל מצוינין שם, גדול ועצום כמו שנאמר +שמות א'+ ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אותם. ורב, כמו שנאמר +יחזקאל ט"ז+ רבבה כצמח השדה נתתיך ותרבי ותגדלי ותבאי בעדי עדיים שדים נכונם ושערך צמח ואת ערום ועריה.

- Are there any differences between these midrashim, and between the midrashim and our version of the Haggadah?

- What is the context of the “Arami Oved Avi” pesukim in Sefer Devarim? Why do we use these pesukim to tell the story of Yetziat Mitzrayim, not the more detailed description in Shemot?
- Why does this section begin by drawing attention to Lavan, rather than the period of slavery or Yetziat Mitzrayim itself?

(11) וַיִּרְעוּ אוֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיַּעֲנוּנוּ, וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה.
וַיִּרְעוּ אוֹתָנוּ הַמִּצְרִים - כִּמָּה שֶׁנֶּאֱמַר: הִבֵּה נִתְחַכְמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה, וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֵף גַּם הוּא עַל שְׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ, וְעָלָה מִן הָאָרֶץ.
וַיַּעֲנוּנוּ - כִּמָּה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּשְׁמְעוּ עָלֵינוּ שְׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנוּתוֹ בְּסִבְלָתָם. וַיִּבְּנוּ עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפָרְעָה. אֵת פִּתְּם וְאֵת רַעַמְסֵס.
וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה - כִּמָּה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיַּעֲבִידוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרָךְ.

מדרש תנאים לדברים פרק כו

(ו). וירעו אותנו המצ' כמה ש' (שם ה' כג) ומאז באתי אל פר' לדב' בש' הרע לעם הזה: ויענונו כמה ש' (שם א' יג) וישימו עליו שרי מסים למען עב' קש' כמה ש' (שם א' יג) ויעב' מצרים את בני יש' בפרך:

פסיקתא זוטרא (לקח טוב) דברים פשרת תבא

וירעו אותנו המצרים. כמה שנאמר (שם) הבה נתחכמה לו פן ירבה. ויענונו. כמה שנאמר (שם) וישימו עליו שרי מסים למען ענותו בסבלותם: ויתנו עליו עבודה קשה. כמו שנאמר (שם) ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך. שהיו מחליפין עבודת האנשים לנשים ושל נשים לאנשים:

רמב"ם הל' חמץ ומצה נוסח ההגדה

וירעו אותנו המצרים, כמו שנאמר + שמות א' + הבה נתחכמה לו פן ירבה והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו ונלחם בנו ועלה מן הארץ. ויענונו, כמו שנאמר וישימו עליו שרי מסים למען ענותו בסבלותם ויבן ערי מסכנות לפרעה את פיתום ואת רעמסס. ויתנו עליו עבודה קשה, כמו שנאמר ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך.

- How closely do the Midrashim match our version of the Haggadah? Match each other?
- Within the Drasha section, none of the Midrashim have been omitted from the sourcesheet. But as you can see, some of the Midrashim are missing discussions of sections of the text. Why do you think that is?

(12) וַנִּצְעֶק אֶל יי אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ, וַיִּשְׁמַע יי אֶת קִלְנוּ, וַיִּרָא אֶת עֲנֵינוּ וְאֵת עֲמָלֵנוּ וְאֵת לַחֲצֵנוּ.
וַנִּצְעֶק אֶל יי אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ - כִּמָּה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיְהִי בַּיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם, וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבֹדָה וַיִּזְעֻקוּ, וַתַּעַל שׁוֹעַתָם אֶל הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבֹדָה.
וַיִּשְׁמַע יי אֶת קִלְנוּ - כִּמָּה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם, וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם, אֶת יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב.
וַיִּרָא אֶת עֲנֵינוּ - זוֹ פְּרִישׁוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ, כִּמָּה שֶׁנֶּאֱמַר: וַיִּרָא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹהִים. וְאֵת עֲמָלֵנוּ - אֵלּוּ הַבְּנִים. כִּמָּה שֶׁנֶּאֱמַר: כָּל הַבֵּן הַיְלֹד הַיֹּאכָרָה תִּשְׁלִיכֶהוּ וְכָל הַבַּת תַּחְיִין. וְאֵת לַחֲצֵנוּ - זֶה הַדְּחָק, כִּמָּה שֶׁנֶּאֱמַר: וְגַם רָאִיתִי אֶת הַלַּחֲץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לֹחֲצִים אֹתָם.

מדרש תנאים לדברים פרק כו

(ז). ונצעק אל ה' אלהי אבותינו כמה שני (שם ב כג) ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים: וישמע ה' את קולנו כמה שני (שם כד) וישמע אלה' את נאקתם: וירא את ענינו כענין שני (שם א טז) וראיתן על האבנים: ד"א זו פרישות דרך ארץ כמו שני (שם ב כה) וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים: ד"א זה השעבוד שני (שם ג ז) ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים: ואת עמלנו כענין שני (שם א כב) כל הבן הילוד היארה תשליכוהו: ואת לחצנו זה הדוחק שני (שם ג ט) וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לחצים אתם:

ספרי דברים פרשת כי תבוא פיסקא שא

וירא את ענינו, כמה שנאמר (שמות א:טז) וראיתן על האבנים.
ואת עמלנו, כמה שנאמר (שמות א:כב) כל הבן הילוד היארה תשליכוהו וכו'.

פסיקתא זוטרא (לקח טוב) דברים פשרת תבא

ונצעק אל ה'. כמו שנאמר (שם ב) ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה:
וישמע ה' את קולנו. כמו שנאמר (שם) וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק וגו'. וירא את ענינו. זו פרישות דרך ארץ כמה שנאמר (שם) וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים.
ואת עמלנו. אלו הבנים שנאמר (שם א) כל הבן הילוד היארה תשליכוהו וגו'. ואת לחצנו. זה הדחק שנאמר (שם ג) וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם:

ילקוט שמעוני תורה פרשת כי תבוא

וירא את ענינו כמה שנאמר וראיתם על האבנים, ואת עמלנו כענין שנאמר כל הבן הילוד וגו',

פתרון תורה פרשת והיה כי תבוא

וירעו אותנו המצרים וגו', ונצעק אל ה' אלהי אבותינו וגו', כמה שכת' ועתה הנה צעקת בני ישראל בא' אלי וגו' וישמע ה' את קולנו, כמ' שני ואת צעק' שמעתי מפני נגשיו וגו'. וירא את ענינו וא' עמ' וא' לח', כמו שכ' וגם ראיתי את הלחץ וגו'

רמב"ם הל' חמץ ומצה נוסח ההגדה

ונצעק אל ה' אלהי אבותינו, כמו שנאמר + שמות ב' + ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויצעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה.
וישמע ה' את קולנו, כמו שנאמר וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו את אברהם את יצחק ואת יעקב.
וירא את ענינו, זו פרישות דרך ארץ, כמו שנאמר וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים. ואת עמלנו, אלו הבנים, כמו שנאמר כל הבן הילוד היארה תשליכוהו וכל הבת תחיון, ואת לחצנו, זה הדוחק כמו שנאמר + שמות ג' + וגם ראיתי את הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם.

- How closely do the Midrashim match our version of the Haggadah? Match each other?

(13) וַיֹּצֵאֵנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֶרַע נְטִיָּה, וּבִמְרָא גָדֹל, וּבְאִתּוֹת וּבִמְפִתִּים.
וַיֹּצֵאֵנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם - לֹא עַל יְדֵי מִלָּאךְ, וְלֹא עַל יְדֵי שְׂרָף, וְלֹא עַל יְדֵי שְׁלִיחַ, אֲלֵא הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּכָבוֹד וּבְעֶצְמוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: וְעִבְרָתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה, וְהִכִּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאֲדָם וְעַד בְּהֵמָה, וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים. אֲנִי יְיָ.
וְעִבְרָתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה - אֲנִי וְלֹא מִלָּאךְ וְהִכִּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם - אֲנִי וְלֹא שְׂרָף וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים - אֲנִי וְלֹא הַשְׁלִיחַ.
אֲנִי יְיָ - אֲנִי הוּא וְלֹא אֲחֵר.
בְּיַד חֲזָקָה - זֶה הַדָּבָר, כִּמָּה שֶׁנֶּאֱמַר: הִנֵּה יָד יְיָ הִנֵּה בְמִקְנֶךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה, בְּסוּסִים, בַּחֲמֹרִים, בַּגְּמִלִים, בַּבָּקָר וּבַצֹּאן, דָּבָר כִּבְד מְאֹד.
וּבְזֶרַע נְטִיָּה - זֶה הַחֲרֹב, כִּמָּה שֶׁנֶּאֱמַר: וְחֲרָבוּ שְׁלוֹפָה בִּידוֹ, נְטִיָּה עַל יְרוּשָׁלַיִם.

ובמרא גדל - זו גילוי שכינה, כמה שנאמר: או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמופתים, ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה, ובמוראים גדלים, ככל אשר עשה לכם " אלהיכם במצרים לעיניך.

ובאותות - זה המטה, כמה שנאמר: ואת המטה הזה תקח בידך, אשר תעשה בו את האתת. ובמופתים - זה הדם, כמה שנאמר: ונתתי מופתים בשמים ובארץ, דם ואש ותימרות עשן. דבר אחר: ביד חזקה - שמים, ובזרוע נטויה - שמים, ובמרא גדל - שמים, ובאותות - שמים, ובמופתים - שמים. אלו עשר מכות שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים, ואלו הן: דם, צפרדע, כנים, ערוב, דבר, שחין, ברד, ארבה, חשך, מכת בכורות. רבי יהודה היה נותן בהם סמנים: דצ"ך עד"ש באח"ב.

מדרש תנאים לדברים פרק כו

(ח). ויוציאונו ה' ממצ' לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף ולא על ידי שליח אלא הקב"ה בעצמו: ביד חזקה זה הדבר כמו שנ' (שם ט ג) הנה יד ה' הויה במקנך: ובזרוע נטויה זו החרב שנ' (דה"א כא טז) וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים: ובמורא גדול זה גילוי שכינה (שמות יד לא) כמו שנ' וירא ישראל את היד הגדל: ובאתת זה המטה (שם ד יז) ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האתת: ובמופתים אלו המכות (יואל ג ג) ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותימרות עשן: ד"א ביד חזקה שמים ובזרוע נטויה שמים ובמורא גדול שמים ובאתת שמים ובמופתים שמים אלו עשר מכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים ר' יהודה היה נותן בהן סימן דצ"ך עד"ש באח"ב:

ספרי דברים פרשת כי תבוא פסקא שא

רבי יהודה היה נותן בהם סימן דצ"ך עד"ש באח"ב.

פסיקתא זוטרא (לקח טוב) דברים פשרת תבא

ויוציאונו ה' אלהינו ממצרים. בכבודו ובעצמו. ביד חזקה. זה הדבר שנא' (שם ט ג) הנה יד ה' הויה במקנך. ובזרוע נטויה. זו החרב שנאמר (דה"א כא טז) וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלים. ויליף נטויה מנטויה. ובמורא גדול. זה גילוי השכינה שנא' (דברים ד) או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי וגו'. ובאותות. זה המטה שנאמר (שמות ז) ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות. ובמופתים זה הדם שנאמר (יואל ג ג) ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותימרות עשן. ד"א ביד חזקה שמים. ובזרוע נטויה שמים. ובמורא גדול שמים. ובאותות שמים ובמופתים שמים אלו עשר המכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים. רבי יהודה היה נותן בהם סימן דצ"ך עד"ש באח"ב:

ילקוט שמעוני תורה פרשת כי תבוא

רבי יהודה היה נותן בהם סימנין דצ"ך עד"ש באח"ב,

...

ארמי אובד אבי [כנ. ה], צא ולמד מה בקש לבן הארמי לעשות ליעקב אבינו כו' (כל הסדר של הגדה לליל פסח):

פתרון תורה פרשת והיה כי תבוא

ויוציאונו ה' ממצר' ביד חזקה וגו', ולפי שיצאו אבותינו ממצרים אנו חייבין להודות להקב"ה להלל לשבח ולפאר ולרומם, שאילו לא יצאו אבותינו ממצ' כבר ה[י]ינו אנחנו ובנינו ובני עבדים משועבדים לפרעה.

רמב"ם הל' חמץ ומצה נוסח ההגדה

ויוציאונו ה' ממצרים, לא על ידי מלאך לא על ידי שרף ולא על ידי שליח אלא הקדוש ברוך הוא בכבודו, שנאמר +שמות י"ב+ ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה והכיתי כל בכור בארץ מצרים מאדם ועד בהמה ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה'. ביד חזקה, זה הדבר, כמו שנאמר +שמות ט'+ הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה בסוסים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן דבר כבוד מאד. ובזרוע נטויה, זו החרב כמו שנאמר +דברי הימים א' כ"א+ וחרבו שלופה בידו נטויה על ירושלם. ובמורא גדול, זו גלוי שכינה, כמו שנאמר +דברים ד'+ או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדולים ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם במצרים לעיניך. ובאותות, זה המטה, כמו שנאמר +שמות ד'+ ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות. ובמופתים, זה הדם, כמו שנאמר +ויאל ג'+ ונתתי מופתים בשמים ובארץ, דם ואש ותמרות עשן. דבר אחר, ביד חזקה שתיים, ובזרוע נטויה שתיים, ובמורא גדול שתיים, ובאותות שתיים, ובמופתים שתיים, אלו עשר מכות שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים, ואלו הן: דם צפרדע כנים ערוב דבר שחין ברד ארבה חשך מכת בכורות, רבי יהודה היה נותן בהם סימן ב' דצ"ך עד"ש באח"ב.

- What is the significance of the fact that there is a Machloket about which Drasha to make on some of the Pesukim?
- Why is the Siman of Detzach Adash Beachab so important that some Midrashim quote only that?

מדרש תנאים לדברים פרק כו

(ט). ויביאנו אל המ' הזה זה בית המקדש [או] יכול [זה] ארץ ישראל כשהוא אומר ויתן לנו את הארץ הזאת הרי כבר ארץ ישראל אמורה ומה ת"ל ויביאנו אל המקום הזה בשכר ביאתנו אל המקום הזה נתן לנו את הארץ: ארץ זבת חלב ודבש נאמר כאן ארץ זבת חלב ודבש ונאמר להלן (שמות יג) ארץ זבת חלב ודבש מה להלן ארץ חמשת עממים אף כאן ארץ חמשת עממים: ר' יוסי הגלילי אומר אין מביאין בכורים מעבר הירדן שאינו ארץ זבת חלב ודבש: ד"א ויתן לנו את הא' הז' שומע אני חריבה ת"ל ארץ זבת חלב ודבש ארץ שפירותיה שמינים כחלב ומתוקים כדבש: פעם אחת נכנס רבי לבני ברק ומצא שם אשכול רובץ כעגל בן שלש שנים: פעם אחת הלך ר' יהושע לסכנין ומצא עז רבוצה תחת התאינה וחלב שותת ממנה ודבש יוצא מן התאנה ומתערבין זה בזה: אמרו משום ר' יהודה בן בתירה לעתיד דבש יוצא מן התאנה וענבים מן הגפן ופולין נושרות וחמה זורחת ונעשין כנדיקון: אמר ר' יונתן יפה ספסוף שאכלנו בנערותינו מפניקסין שאכלנו בזקנותינו:

ספרי דברים פרשת כי תבוא פסקא שא

(ט) ויביאנו אל המקום הזה, זה בית המקדש או יכול זה ארץ ישראל כשהוא אומר ויתן לנו את הארץ הזאת, הרי ארץ ישראל אמורה ומה תלמוד לומר ויביאנו אל המקום הזה בשכר ביאתנו אל המקום הזה נתן לנו את הארץ הזאת. ארץ זבת חלב ודבש, נאמר כאן ארץ זבת חלב ודבש ונאמר להלן (שמות יג) ארץ זבת חלב ודבש מה ארץ זבת חלב ודבש האמורה להלן חמשת עממים אף ארץ זבת חלב ודבש האמור כאן ארץ חמשת עממים. רבי יוסי הגלילי אומר אין מביאין בכורים מעבר לירדן שאינו זבת חלב ודבש.

פסיקתא זוטרא (לקח טוב) דברים פרשת תבא

ויביאנו אל המקום הזה. זה בית המקדש. ויתן לנו את הארץ. זו ארץ ישראל. ארץ זבת חלב ודבש. מיכן רבי יוסי הגלילי אומר אין מביאין בכורים מעבר לירדן שאינה ארץ זבת חלב ודבש:

ילקוט שמעוני תורה פרשת כי תבוא

ויביאנו אל המקום הזה [כ"ט], זה בית המקדש, או יכול זה א", כשהוא אומר ויתן לנו את הארץ הזאת הרי א"י אמורה ומה ת"ל ויביאנו אל המקום הזה הרי זה בית המקדש, ויביאנו אל המקום בשכר ביאתנו אל המקום הזה נתן לנו את הארץ הזאת, ארץ זבת חלב ודבש נאמר כאן ארץ זבת חלב ודבש ונאמר להלן ארץ

זבת חלב ודבש מה להלן ארץ חמשת עממין אף כאן ארץ חמשת עממין, מכאן היה רבי יוסי הגלילי אומר אין מביאין בכורים מעבר הירדן שאינה ארץ זבת חלב ודבש,

פתרון תורה פרשת והיה כי תבוא

ויביאנו אל המקום הזה וג' כמו שכת' כי באתי אל הארץ, ואומ' ויתן לנו את הארץ הזאת, ארץ שפירותיה קליין לאכול כחלב ושמן כדבש. ושמחת בכל הטוב אשר וגו', וכי אוכלם הם הלוי והגר בכורים, אילא מכסף [עמוד 280] מעשר ואף הגר יתום ואלמנה וכל האמור בעניין את משמח מכסף מעש'.

- How closely do the Midrashim match each other?
- Why do you think the Haggadah is missing any analysis on the Pasuk of Vayotzi' einu? What other places in the Haggadah do we have things in sets of four, where a possible fifth is missing? Are they connected?

(14) רבי יוסי הגלילי אומר: מנין אתה אומר שלקו המצרים במצרים עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות? במצרים מה הוא אומר? ויאמרו החרטמים אל פרעה: אצבע אלהים הוא, ועל הים מה הוא אומר? וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה יי במצרים, וייראו העם את יי, ויאמינו ביי ובמשה עבדו. כמה לקו באצבע? עשר מכות. אמור מעתה: במצרים לקו עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות. רבי אליעזר אומר: מנין שכל מכה ומכה שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים היתה של ארבע מכות? שנאמר: ישלח בם חרון אפו, עברה וזעם וצרה, משלחת מלאכי רעים. עברה - אחת, וזעם - שתיים, וצרה - שלש, משלחת מלאכי רעים - ארבע. אמור מעתה: במצרים לקו ארבעים מכות ועל הים לקו מאתיים מכות.

רבי עקיבא אומר: מנין שכל מכה ומכה שהביא הקדוש ברוך הוא על המצרים במצרים היתה של חמש מכות? שנאמר: ישלח בם חרון אפו, עברה וזעם וצרה, משלחת מלאכי רעים. חרון אפו - אחת, עברה - שתיים, וזעם - שלש, וצרה - ארבע, משלחת מלאכי רעים - חמש. אמור מעתה: במצרים לקו חמשים מכות ועל הים לקו חמשים ומאתים מכות.

מכילתא דבי רבי ישמעאל בשלח-מסכתא דויהי פרשה ו

וירא ישראל את היד הגדולה, מיתות חמורות מיתות משונות זו מזו לפי שהביא עליהם כמה מיתות בים. ר' יוסי הגלילי אומר מנין שלקו המצרים במצרים עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות, במצרים מה הוא אומר ויאמרו החרטמים אל פרעה אצבע וגו' ועל הים מהו אומר וירא ישראל את היד הגדולה וגו' כמה לקו באצבע עשר מכות אמור מעתה במצרים לקו עשר מכות ועל הים לקו חמשים מכות. ר' אליעזר אומר מנין אתה אומר שכל מכה ומכה שלקו המצרים במצרים היתה של ארבע מכות וגו'. ר' עקיבא אומר מנין אתה אומר שכל מכה ומכה שלקו המצרים במצרים היתה של חמש מכות וכו' ועל הים לקו מאתיים וחמשים מכות:

- Is this paragraph related to the previous Drashot, or is it a new topic?

(15) כמה מעלות טובות למקום עלינו!

אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים, דיינו.
אלו עשה בהם שפטים, ולא עשה באלהיהם, דיינו.
אלו עשה באלהיהם, ולא הרג את בכוריהם, דיינו.
אלו הרג את בכוריהם ולא נתן לנו את ממונם, דיינו.
אלו נתן לנו את ממונם ולא קרע לנו את הים, דיינו.
אלו קרע לנו את הים ולא העבירנו בתוכו בחרבה, דיינו.
אלו העבירנו בתוכו בחרבה ולא שקע צרנו בתוכו, דיינו.
אלו שקע צרנו בתוכו ולא ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה, דיינו.
אלו ספק צרכנו במדבר ארבעים שנה ולא האכילנו את המן, דיינו.
אלו האכילנו את המן ולא נתן לנו את השבת, דיינו.

אלו נתן לנו את השבת, ולא קרבנו לפני הר סיני, דיינו.
אלו קרבנו לפני הר סיני, ולא נתן לנו את התורה, דיינו.
אלו נתן לנו את התורה ולא הכניסנו לארץ ישראל, דיינו.
אלו הכניסנו לארץ ישראל ולא בנה לנו את בית הבחירה, דיינו.
על אחת, כמה וכמה, טובה כפולה ומכפלת למקום עלינו: שהוציאנו ממצרים, ועשה בהם שפטים, ועשה
באלהיהם, והרג את בכוריהם, ונתן לנו את ממונם, וקרע לנו את הים, והעבירנו בתוכו בחרבה, ושקע
צרכנו בתוכו, וספק צרכנו במדבר ארבעים שנה, והאכילנו את המן, ונתן לנו את השבת, וקרבנו לפני הר
סיני, ונתן לנו את התורה, והכניסנו לארץ ישראל, ובנה לנו את בית הבחירה לכפר על כל עונותינו.

- Why is Dayenu placed here? Is there a specific thematic connection to the midrashim that surround it, or does it have to do with the overall structure of the seder?

(16) רבן גמליאל היה אומר: כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח, לא יצא ידי חובתו, ואלו הן:
פסח, מצה, ומרור.

פסח שהיו אבותינו אוכלים בזמן שבית המקדש היה קיים, על שום מה? על שום שפסח הקדוש ברוך
הוא על בתי אבותינו במצרים, שנאמר: ואמרתים זבח פסח הוא ליי, אשר פסח על בתי בני ישראל
במצרים בנגפו את מצרים, ואת בתינו הציל, ויקד העם וישתחוו.

מצה זו שאנו אוכלים, על שום מה? על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם
מלך מלכי המלכים, הקדוש ברוך הוא, וגאלם, שנאמר: ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עגת
מצות, כי לא חמץ, כי גרשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה, וגם צדה לא עשו להם.

מרור זה שאנו אוכלים, על שום מה? על שום שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים, שנאמר: ומררו
את חייהם בעבדה קשה, בחמר ובלבנים ובכל עבדה בשדה את כל עבדתם אשר עבדו בהם בפרך.

בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, שנאמר: והגדת לבנך ביום ההוא
לאמר, בעבור זה עשה יי לי בצאתי ממצרים. לא את אבותינו בלבד גאל הקדוש ברוך הוא, אלא אף
אותנו גאל עמם, שנאמר: ואותנו הוציא משם, למען הביא אתנו, לתת לנו את הארץ אשר נשבע
לאבותנו.

לפיכך אנחנו חייבים להודות, להלל, לשבח, לפאר, לרומם, להדר, לברך, לעלה ולקלס למי שעשה
לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו: הוציאנו מעבדות לחרות מיגון לשמחה, ומאבל ליום טוב, ומאפלה
לאור גדול, ומשעבוד לגאולה. ונאמר לפנינו שירה חדשה: הללויה.

משנה פסחים פרק י משנה ה

רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו ואלו הן פסח מצה ומרור
פסח על שום שפסח המקום על בתי אבותינו במצרים מצה על שום שנגאלו אבותינו במצרים מרור על שום
שמררו המצריים את חיי אבותינו במצרים בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים
שנאמר (שמות יג) והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים לפיכך אנחנו חייבין
להודות להלל לשבח לפאר לרומם להדר לברך לעלה ולקלס למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו
הוציאנו מעבדות לחירות מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב ומאפילה לאור גדול ומשעבוד לגאולה ונאמר לפנינו
הללויה:

רמב"ם הל' חמץ ומצה נוסח ההגדה

רבן גמליאל אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, פסח, מצה, ומרורים.
פסח שהיו אבותינו אוכלין בזמן שבית המקדש קיים על שם מה, על שם שפסח המקום על בתי אבותינו
במצרים, שנאמר (שמות יב) ואמרתי זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל במצרים בנגפו את
מצרים ואת בתינו הציל ויקד העם וישתחוו.

מצה זו שאנו אוכלין על שם מה, על שם שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם מלך מלכי
המלכים הקדוש ברוך הוא וגאלם מיד, שנאמר +שמות יב+ ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות
מצות כי לא חמץ כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם.

מרורים אלו שאנו אוכלים על שם מה, על שם שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים, שנאמר (שמות א') וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה את כל עבודתם אשר עבדו בהם בפרך. ובכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, שלא את אבותינו בלבד גאל אלא אף אותנו גאל, שנאמר +דברים ו'+ ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו.

לפיכך אנו חייבים להודות להלל לשבח לפאר לרומם לגדל ולהדר ולנצח למי שעשה לנו ולאבותינו את כל הנסים האלו והוציאנו מעבדות לחירות ומשעבוד לגאולה ומיגון לשמחה ומאבל ליום טוב ומאפלה לאור גדול, ונאמר לפניו הללויה.

- Compare the pesukim used by the Mishnah and Rambam in the sections that begin with “בכל דור” Does the use of different proof texts change the meaning or tone of the statement?

(17) הָלְלוּ יְהוָה הַלְלוּ עַבְדֵי יְהוָה הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְהוָה. בִּיהִי שֵׁם יְהוָה מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם. ג מִמְּזֶרֶח שֶׁמֶשׁ עַד מְבֹאוֹ מְהֵלֵל שֵׁם יְהוָה. ד רַם עַל כָּל גּוֹיִם יְהוָה עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ. ה מִי כִיהוָה אֱלֹהֵינוּ הַמְגִבִּיהִי לַשָּׁבֶת. ו הַמְשְׁפִּילִי לַרְאוֹת בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ. ז מְקִימֵי מַעֲפָר דָּל מְאַשְׁפֶּת־יָרִים אֲבִיוֹן. ח לְהוֹשִׁיבֵי עַם נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ. ט מוֹשִׁיבֵי עֶקְרֶת הַבַּיִת אִם הַבָּנִים שִׂמְחָה הַלְלוּ יְהוָה. (תהלים קיג),

א בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֵעָז. ב הִיתָ יְהוּדָה לְקֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל מִמְּשֻׁלוֹתָיו. ג הֵימָּה רָאָה יוֹנָס הִירְדָן יָסֵב לְאַחֹר. ד הָהָרִים רָקְדוּ כְּאִילִים גְּבֻעוֹת כְּבִנֵי צֹאן. ה מִהֶלֶךְ הַיָּם כִּי תָנוּס הִירְדָן תִּסָּב לְאַחֹר. ו הָהָרִים תִּרְקְדוּ כְּאִילִים גְּבֻעוֹת כְּבִנֵי צֹאן. ז מִלִּפְנֵי אֲדוֹן חוֹלֵי אֶרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלֹהֵי יַעֲקֹב. ח הַהֶפְכִי הַצּוֹר אֲגַם מִיָּם חֲלָמִישׁ לְמַעֲיָנו מִיָּם. (תהלים קיד),

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר גָּאֵלְנוּ וְגָאֵל אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם, וְהִגִּיעֵנוּ לַלֵּילָה הַזֶּה לֶאֱכֹל בּוֹ מִצֵּה וּמִרּוֹר. כֵּן יְיָ אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יִגִּיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים וּלְרִגְלִים אֲחֵרִים הַבָּאִים לְקִרְאָתֵנוּ לְשִׁלוֹם, שְׂמִינִים בְּבִנְיָן עֵירָךְ וְשָׂשִׁים בְּעִבּוּדְךָ. וְנֹאכַל שֵׁם מִן הַזִּבְחִים וּמִן הַפִּסְחִים אֲשֶׁר יִגִּיעַ דָּמָם עַל קִיר מִזְבִּיחְךָ לְרִצּוֹן, וְנוֹדָה לְךָ שִׁיר חֲדָשׁ עַל גְּאוֹלָתֵנוּ וְעַל פְּדוּת נַפְשֵׁנוּ. בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאֵל יִשְׂרָאֵל. בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרָא פְּרִי הַגֶּפֶן.

משנה פסחים פרק י

משנה ו

עד היכן הוא אומר בית שמאי אומרים עד אם הבנים שמחה ובית הלל אומרים עד חלמיש למעינו מים וחותרם בגאולה רבי טרפון אומר אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים ולא היה חותרם רבי עקיבא אומר כן ה' אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים כו' עד ברוך אתה ה' גאל ישראל:

רמב"ם הל' חמץ ומצה נוסח ההגדה

הללויה הללו עבדי ה' הללו את שם ה', יהי שם ה' מבורך וכו' עד חלמיש למעינו מים. ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים והגיענו ללילה הזה לאכול בו מצה ומרורים כן ה' אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום שמחים בבנין עירך וששים בעבודתך ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים שיגיע דמם על קיר מזבחך לרצון ונודה לך שיר חדש על גאולתנו ועל פדות נפשנו, ברוך אתה ה' גאל ישראל.

Questions for further discussion, tonight or at your seder:

- Were you surprised by anything you learned?
- Was there something that particularly “spoke to you?”
- Is there anything you still find confusing, and want to investigate further?